

Stefán Einarsson:

Goðaborgir á Austurlandi



Á Austurlandi eru mörg fjöll og tindar eða klettadrangar á fjöllum kennd við goð og nefnd Goðaborgir, Goðatindar eða Goðafjöll. Fylgja þeim oft sérstakar örnefnasögur, sem benda til átrúnaðar. Stundum eru slíkar sögur tengdar fjöllum sem bera önnur heiti. Í sögunum er oftast getið um goðadýrkun uppi á fjöllunum og jafnvel að þær hafi staðið heiðin hof, sem áttu að hafa verið flutt þangað eftir trúarskiptin. Var þá jafnan slegið yfir þau hulu, svo kristið fólk sá þau ekki, eða sýndist þær aðeins vera klettar. Við sérstakar aðstæður gátu hofin þó birst, og stundum náðu menn þær einhverjum gripum til minja og sönnunar á tilveru þeirra. Á sumum þessum stöðum eru sagnir um „hofsklukkur“, sem hengdar voru upp á ófærum stöðum, og stundum eru fjársjóðir þessu tengdir.

Hvað sem líður sanngildi þessara örnefnasagna bera þær vitni um sérstakan þátt í hjátrú fyrri alda, og virðist sú trú hvergi hafa verið eins almenn og á Austfjörðum, þær sem þessi örnefni eru langtíðust. Samsvarandi örnefnasögur eru vart finnanlegar í öðrum landshlutum, þó að fjallatrú og „heilög fjöll“ séu víðar til. Má því með réttu kalla þetta austfirska trú, eins og trúna á Völvuleiðin svonefndu, sem hafa mjög svipaða útbreiðslu og Goðaborgirnar.

Eins og á Norðurlöndum yfirleitt er nóg af helgum fjöllum á Íslandi. Átta Helgafell eru nú á Íslandi, hið frægasta á Þórsnesi í Snæfellssýslu, sem og lesa má í Landnámsbók, Eyrbyggju og Laxdælu. Snorri, sonaronur landnámsmannsins Þórólfs Mostrarskegg, fór þangað oft til að ráða ráðum sínum, einkum ef mikið var um að vera. Fyrir nokkrum árum gekk ég með vinum mínum upp á annað Helgafell, um 50 km suðaustur af Reykjavík, og skárum við stafi okkar í mjúkt móbergið, og höfðum gott útsýni um Hafnarfjörð, Reykjavík og hafið.

Dreifing Goðaborga og samband þeirra við hofsstaði

Það eru um 20 helg fjöll á Austurlandi, en þau eru ekki kölluð Helgafell, heldur Goðaborgir. Merkingin er dálítíð tvíræð, því draga má orðið líka af [orðinu] goði, en til eru líka Ragnaborgir,

en rögn eða regin merkja goð. Helgu fjöllin í Loðmundarfirði eru stundum kölluð Ragnaborgir, stundum Goðaborgir (þær má líka vera ein Goðaborg og Ragnaborgir). Sum af nöfnnum enda á tindur eða fjall.

Nokkrar af Goðaborgunum eru í grennd við gömul hof, svo sem í Hornafirði, Álfafirði, Norðfirði, Mjóafirði og Vopnafirði (Goðaborg á Krossavíkur-tindi). Aðrar eru að minnsta kosti nálægt hofsnöfnum í einhverri mynd í örnefnum. Svo í Álfafirði (Hof / Goðatindur), Mjóafirði (Hof / Goðatindur), Fáskrúðsfirði (Hoffell / Goðaborg), Loðmundarfirði (Hofsá / Goðaborgir), Borgarfirði (Hofströnd / Goðaborgir). En í nokkuð yfir helm-



Greinin Goðaborgir á Austurlandi birtist í Lesbók Morgunblaðsins 42. árg, 7. tbl., 19. febr. 1967. Greinin er endurbirt hér til að minnast 100 ára afmælis höfundarins, sem var ávallt mikill Austfirðingur. Greinin hefur verið stytta dálítíð og nokkrar augljósar villur hafa verið leiðréttar. Einnig var bætt við skrá yfir Goðaborga-nöfnin, sem ætti að auðvelda mönnum lustur greinarinnar. Í Lesbókar-greininni eru nokkrar myndir af stöðum er bera goðanöfn, og eitt kort. Myndirnar var ekki hægt að taka upp, en við höfum sett aðrar í staðinn, og teiknað nýtt kort. Skarphéðinn G. Þórisson hefur tekið allar myndirnar.

Ritsj.

Bronslíkan af guðinum Pór, fundið að Eyrarlandi í Eyjafirði, talið vera frá 10. öld. (Úr bókinni Goð og hetjur eftir Anders Bæksted, Rv. 1986).



Borgarklettur á Mýrum í Hornafirði.
Uppi á klettinum er tóttarbrot nefnt Goðaborg.
Ljósmt. Sk.G.P.

ingi nafnanna er ekkert samband við Hof. Svo á Mýrum, í Lóni, Breiðdal, Reyðarfirði, Norðfirði, Viðfirði, og í tveim borgum á Fljótsdalshéraði: Goðaborg á Hallbjarnarstaðatindi í Skriðdal, beint á móti gamla þingstaðnum á Þingmúla, og Ragnaborg í Fljótsdal, á Múlanum milli Suður (Austur)-og Norðurdalsins.

Goðaborgin á Hallbjarnarstaðatindi er fyrst nefnd í íslenzkum bókmennum, þegar áhugamenn endurreisnartímabilsins fóru að spryja eftir „antiquitates“ á Íslandi. Séra Bjarni Gissurarson í Þingmúla (1621-1712), sendi sonu sína two um 1680 að rannsaka [hana], en árangurslaust.¹ Goðasteinn, Goðatóftir, Goðatún, eru heima í Þingmúla. Svo segir í sóknalýsingu frá 1874 og svo er enn í dag. Næst við sjóndeildarhring sögunnar ber hina frægu *Goðaborg í Hoffellsfjöllum*. Skýrsla um hana var gerð til Commissionen for Oldsagers Opbevaring í Kaupmannahöfn 1817.²

Nokkur goðanöfn eru nefnd í sóknalýsingum 1840. Svo Goðá á Reyðarfirði, sem líklega kemur úr Goðatindi, fellur um Goðadal, þar sem í henni verður Goðafoss, kemur í sjó við Goð, sem er klettur við ströndina. Fegurst fjall á Austfjörðum er Búlandstindur inn af Djúpavogi. Í honum er Goðaborg, flatur hjalli, er snýr fram að sjó. Í Búlandsnesi er Goðasteinn í myri, og Goðasteinar á holti uppi yfir henni. Saga er um borgina en ekki steinana.

Það er sýnilegt af þessu yfirliti, að Goðaborgirnar eru miklu algengari í fjörðunum en á Fljótsdalshéraði. Það er að minnsta kosti ein ef ekki fleiri Goðaborgir í hverjum firði, nema Stöðvarfirði. Þar lagði landnámsmaður frá Þrándheimi „Mærina-helgi“ á fjörðinn og reisti þar hof, er síðar hefur orðið kirkjustaðurinn Stöð. Í öðrum fjörðum eru fleiri en ein Goðaborg, svo sem í Reyðarfirði, er auk þess hefur tvær Hólmaborgir, en Sigfús Sigfússon segir að þær hafi heitið Goðaborgir. Enginn einn maður hefur grafið jafn mikið upp um Goðaborgir, og skrifað jafn mikið um þær og

Sigfús Sigfússon, er líka skrifaði merkilega grein um þær í Árbók Fornleifafélagsins 1932.³

Hofrústir þjóðsagnanna á fjöllum

Sagnir eru um þessar Goðaborgir, að uppi á þeim áttu að vera hofrústir (hof og blóthús) meira eða minna skýrar. Þessar sagnir hafa löngum fylgt Goðatindi uppi yfir Hofi í Álftafirði⁴ og Goðaborgartindi uppi yfir Hofi í Mjóafirði, en þar eiga þær að vera í Goðabotni neðan við tindinn. Rústir eiga enn að vera á felli milli Héraðs og Njarðvíkur, en sögnin er svó ógreinileg að bezt mun að sleppa henni. En hofrústir hafa enn sézt á fjöllum, þar sem engrá bygginga er von, eins og á Bjólfí í Seyðisfirði, þar sem stúlkur birtist hurð með lykli í, og hafði handfang hans til menja.

Af öllu því sem vitað er um hof, stór og smá (hof, hörga, blóthús), má fullyrða að þau hafi aldrrei verið byggð á fjöllum uppi, heldur alltaf niðri í dölum og fjörðum. Jafnvist er það, að ekkert er eðlilegra en hugsa sér goðin á fjöllum uppi, eða í fjöllum, eða í klettum í fjöllunum.

Flestar af Goðaborgunum eru klettar á fjöllum uppi. Goðaborgin á Hoffellsfjöllum er eins og hús í laginu, með risi og göflum. Goðaborgirnar í Hallbjarnarstaðalandi, í Loðmundarfirði og Borgarfirði eru eins og klettastrýtur. Eins og fjallatindar eru Goðaborgir í Fáskrúðsfirði, Reyðarfirði, Norðfirði og Viðfirði. Þá eru nokkrar sem kringlóttar borgir í laginu, svo sem Borgarklettur á Borg á Mýrum [A. Skaft.], líklega Ragnaborg í Fljótsdal og Hólmaborgir í Reyðarfirði. Svo er líka hin fræga Álfaborg í Borgarfirði eystra, er fjörðurinn dregur nafn af, og svo er Borg Egils Skallagrímsnar, er Borgarfjörður vestra dregur nafn af.

Goðin flýja á fjöll

Svo sem fyrr segir er það síður en svo óeðlilegt, að goð fái bústaði í eða á fjöllum, enda eru hliðstæður úr öllum áttum, frá fjöllum í Babylon, Olympos á Grikklandi, til Vébjarga í Danmörku. Og úr því landnámsmenn hugðust deyja í fjöll, trúðu á landvætti í fjöllum, en tröll í björgum, huldfólk í hólum og dverga í steinum, þá var ekkert eðlilegra en að goðin fengju að búa í Goðaborgum í fjöllunum. Hið víða útsýni goðanna af fjöllunum minnir á það, að landnámsmenn einir og óðalsbændur létu heygja sig svo hátt að þeir hefðu útsýn yfir landnám sitt og heimili. Þessar sögur um menn, sem vilja láta heygja sig hátt, eru eigi aðeins algengar í Landnámu og sögunum, heldur úr og grúir af þeim í þjóðsögum. Í sumum sögum kemur það fram, að goðin hafa flúið úr byggð til að forðast kristnina. Þetta er sagt um dísirnar dökku, er flúðu upp á Goðatind, eftir dráp

Þiðranda á Hofi í Álfafirði. Siðaskiptin eru mál-uð enn sterkari litum í sögnum frá Hallbjarnar-stöðum í Skriðdal, og einkum í sögunum frá Hofströnd í Borgarfirði, þar sem heiðnir menn og kristnir berjast, svo sem síðar verður getið.

Skýrla um Goðaborgina í Hoffellsfjöllum í Hornafirði segir frá því sem sjálfsögðum hlut, að goðin er þar hafi búið hljóti að hafa morð fjára, ef hægt væri að fá einhvern til að rannsaka málið, en það væri helzt óhræddir og vitlausir útlendingar, sem til þessa myndu fást, en nágannar þyrðu ekki fyrir sitt littla líf að koma þar nokkuð nærrí, vegna ótta við slys og ófarnað og ógæfu í bráð og lengd. Þarna hefði enginn komið nema einn smali, er hélt hann hefði séð koparhurð í fjarska eða kopar-hring. ⁵

Fjársjóðir goðanna og hræðsluundur

Að menn ímynduðu sér að goðin væru auðug í Goðaborgum sínum, var skiljanlegt og sjálfsagt, með allar þær sögur af fólgnu fé er ganga í landinu, í sambandi við hauga víkinga, bæði á Íslandi en einkum erlendis. Jafnvel Egill Skallagrímsson hafði fólgioð tvær enskar silfurkistur, Aðalsteins-nauta, í feni nálagt bæ sínum. En þar sem fé var fólgioð mátti að sjálfsögðu alltaf sjá haugelda. Hetjur eins og Hervör settu það ekki fyrir sig að ganga í haugana til að ná grip eins og Tyrfingi.

Þegar ég var að safna örnefnum í Hornafirði, horfðu menn þar enn á haugelda, en sá sem ætlar að ganga í haug mun skjótt finna, að ekki er sop-ið kálið þótt í ausu sé komið. Að sjálfsögðu má hann búast við, að honum sýnist hafið ganga á land, eða honum sýnist bærinn heima eða kirkjan vera að brenna. Þetta mætti kannski kalla hræðsluundur. Og eins og allt gott og illt til forna ganga þau yfir í þrem hviðum. En þótt menn stæðust allar þrjár hviðurnar, þá var eftir að ganga í hauginn og glíma við draug. Kannski þurfti að höggva af honum höfuð eða brenna til kaldra kola.

Ekkert slíkt kemur fyrir í Goðaborgarsögunum, eflaust af því að Íslendingar hafa ekki lagt það í vana sinn að glíma við guði sína eins og Ísraelsmenn. Hræðsluundur fylgja sögnum frá Borg á Mýrum, Hallbjarnarstöðum í Skriðdal og Eyri í Reyðarfirði. Hugsanlegt er að þær hafi fylgt í Berufirði og Breiðdal, af því menn hafi orðið varir við gullkatla rétt neðan undir þeim. En þessar sögur eru annars aldrei tengdar Goðaborgunum. Í sögunni frá Hoffelli rekst smalinn á hurð, og nær þaðan koparhring að gefa kirkjunni. Á Stafafelli [Reyðarár] er það gullkista, sem smalinn nær hring af, handa kirkjunni. Á Hoffellsfjöllum veð-ur smalinn í laufum og sandi, sem síðar reynist



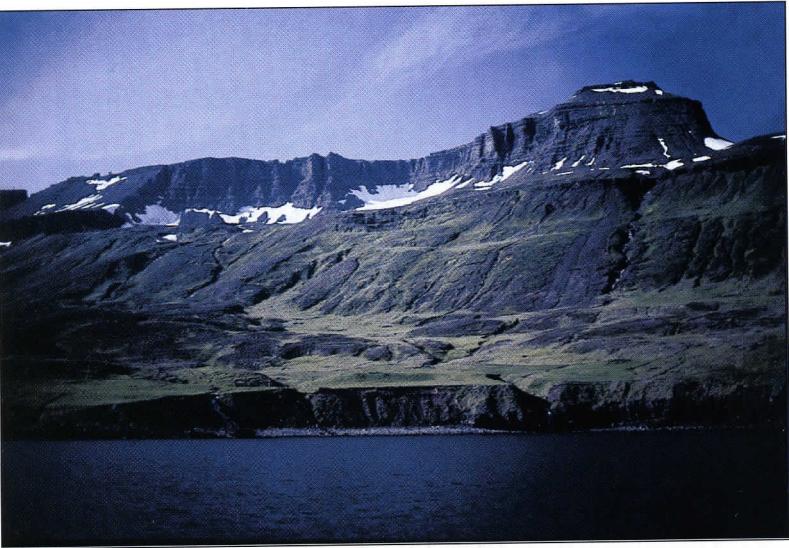
Ragnaborg á
Múlafrétt í Fljóts-dal, séð úr lofti.
Ljós. Sk.G.P.

gullsandur og gullpeningar. Mýramenn kunnu sögur af laufum er breyttust í peninga. Frá ímynduðu hofi uppi á Bjólfstindi í Seyðisfirði kom stúlka með lykilbrot. Auðug tröll hafa þann sið að borga fyrir sig með katli fullum af laufum er snúast í gullpeninga. Útilegumaður flúði einn í Surthelli og kom út með gullsand í skónum austur á Langanesi.

Pokuvernd

Auk hræðsluundranna hafa margar austfirskar Goðaborgir þann sið að hverfa í þoku, þegar einhver ætlar að ganga í þær. Þetta gildir um Goðaborgirnar í Hornafirði, hátt uppi á jöklinum í Lóni (Hoffells-Goðaborgin sést aðeins frá Stafafelli), og Eyri í Reyðarfirði [Hoffellsdal] og Viðfirði. Þetta er nóg skiljanleg vernd, því á nítjándu öldinni var alvanalegt að telja 200 þokudaga á veðurathugunarstöðinni á Teigarhorni, rétt undir Búlandstindi, á ári. Sumarið 1954 gat ég engum myndum náð af Búlandstindi, fegursta fjalli Austurlands, fyrir þoku. Og bónindinn á Eyri við Reyðarfjörð sagði mér nákvæmlega hve marga daga dönsku landmælingamennirnir urðu að bíða eftir björtu veðri, en ég man ekki eftir hvort þeir voru tú eða tuttugu, kannski voru þeir átján.

Af þessum dæmum mætti ætla, að þokan væri sérgrein austfirzku fjallagoðanna. En svo er ekki. Að vísu myndi írskum galdramönnum tæplega takast að gera meira en mistur á ey sinni, eins og það tilkast á Englandi vegna raka loftsins, en íslenzkir galdramenn hafa getað fylgt fordæmi austfirzku veðurguðanna, enda gerir Svanur á Svanshól það þegar hann segir: „Verði þoka“⁶. Í þessu sambandi er það þó merkilegast, að steinguðir Lappa í Noregi og Svíþjóð, seites að nafni, eða seides (Collinder skrifar sieides) sveipa sig þoku, er þeir eiga von á höfðingjum, miður vel-komnum gestum.



Skælingur við Loðmundarfjörð. Goðaborgir ber við loft lengst til vinstri. Rústir bæjarins í Nesi sjást á bakk-anum. Ljósm.: Sk. G. P.

Strandartindur í Seyðisfirði. Í honum sjást Goðagil og Goðabotnar (með snjófönnunum). Ljósm. Sk. G. P.

Hofum snúið í kirkjur. Árekstrar heiðni og kristni

Allir vita, að þegar kristni var í lög tekin á Íslandi, var hofunum snúið í kirkjur. Þetta sést á því hve mörg þeirra eru nú prestsetur [kirkjustaðir]. Á Austurlandi eru Hoffell í Hornafirði, Hof í Álfafirði og Hof í Vopnafirði svo til komin, og blótsteinn hefur fundist í Hoffelli í Hornafirði. Engar kirkjur eru nú í Hofi í Norðfirði, Hofi í Mjóafirði og Hofströnd í Borgarfirði. En prestsetrið Stöð er í Stöðvarfirði, þó það heiti upphaflega Hof.

Nokkrar íslenzkar þjóðsögur með helgisögu-blæ segja frá siðaskiptum heiðni og kristni. Dæmi um slíka sögu er sagan af Gullbrá og Skeggja⁷ Malone hefur skrifað um þessa sögu, vegna foss-

hellis-minnisins, sem í henni er, eins og Grettis-sögu og Bjólfsvíðu. Gullbrá getur ekki þolað krossa Auðar á Krosshólum, en reynir að sleppa með fjársjóð hofsins, gullkistu og hurðarhring. Birtan frá krossunum verður henni fótakefli, hún fellur ofan í foss með kistuna og hringinn, verður að trölli, og leggst á gullið í hellinum. Það er hlut-verk Skeggja að ná gullkistunum og hringnum, til að skreyta kirkjuna í Hvammi með. Sagnirnar um kirkjuhringana í Hoffelli og Stafafelli eru gerðar eftir þessari sögn.

Ekkert er minnt á siðaskipti í sambandi við Goðatind í Álfafirði, og fóru siðaskiptin þar þó einmitt fram. Aðeins tvær sögur segja frá siðaskiptunum. Sögurnar frá Hallbjarnarstöðum í Skriðal og Hofströnd í Borgarfirði. Þær eru í hinu mikla safni Sigfúsar Sigfussonar: *Íslenzkar þjóðsögur og sagnir* [1.útg.] IX. bindi, 1950.

[Hér er feld niður tilvitnun úr Þjóðsögum Sigfúsar, þar sem hún er birt í greininni „Goðaborg á Hallbjarnarstaðatindi“ á öðrum stað í þessu hefti].

Hofa er getið bæði í Eirbyggju og Kjalnes-ingasögu. Þar er getið um óvenju stór þvertré í hofi, en engar klukkur, en þær eru efalaust af kristnum uppruna. Næsta saga er úr Borgarfirði eystra.⁸ [Tilvitnun stytt hér].

Þegar kristni var von í Borgarfjörð tóku menn sig saman um að neita henni. Þóttust Borgfirðingar þá eiga von ófriðar af kristnum mönnum. Tóku þeir þá klukkurnar úr hofinu, til að verjast því að þær yrði - ef illa færði - gerðar að kirkjuklukkum í hinum nýja sið. Fóru þeir með þær upp á Svartafell, lögðu járnstöng yfir gjána, og hengdu þar á klukkurnar, og lögðu það á, að þær næðust aldrei þaðan af





Séð út eftir fjallgarðinum milli Mjóafjarðar og Norðfjarðar, Mjóafjarðar megin. Hryggirnir sem skaga fram úr fjallgarðinum eru Hádegistindur (nær) og Mjótindur (fjær), en hægra megin við hann rís Goðaborgin. Topplagatindur nokkru fjaðer er líklega Bagall.

Ljósm. Sk. G. P.

kristnum mönnum. Hringdu þær sér þar lengi sjálfar fyrir stórtíðindum og í ofviðrum, sem Árni í Höfn getur í Borgfirðingabrag sínum: „Heyra má og hljóm í bjöllum, er hringir veðrið stinna“, o.s.frv. En fyrst hringdu þær nú fyrir þeim stórtíðindum, að grunur Ásatruarmanna rættist, að kristnir menn komu þar með her á hendur þeim. Varð ógurlegur bardagi á Hofströndinni, vestur frá hofinu, við læk þann sem þar fellur úr fjallinu í fjörðinn. Varð mannfall mikið, en lauk með því að kristnir unnu sigur. Tóku heiðingjar þeir er af komust kristna trú, og voru skírdir þar í læknum, og því heitir hann nú Helga-á. En áður höfðu þar verið þvegin úr innýfli blótförnardyra heiðingja...“

Tröllkonur og blótneyti

Í sambandi við Klukknagilið á Hofströnd í Borgarfirði, er eitt klukkugil sem ástæða hefði verið til að ætla, að klukkum hefði verið hringt í, en það er Klukkugilið í Suðursveit. Það hefðu þá átt að vera írskar bjöllur, og gilið kallað Bjöllugil. Nú er Klukka þarna tröllkona, sem verið hefur á veiðum eftir prestinum á Kálfafellsstað. En Klukka er ágætt tröllkonunafn, ekki síður en Hekla, báðar nefndar eftir klæðum sínum. En Katla og Etna eru af öðrum toga spunnin. Þarf Katla ekki skýringar við, því það er algengt kvenmannsnafn. Entas voru jötnar í fornensku máli, og einkum vitnað til afkasta þeirra „enta geweorc“ (verk jötuna). Bezt er nú að skrá merkilegustu söguna eftir Sigfúsi:

„Hátt uppi í Hoffellsfjöllum í Hornafirði gnæfir við bláloftið klettur mikill ferhyrndur, sem hús í lögum, og fagur á að líta, griðarhár, og sést mjög langt og víða að. Hann heitir Goðaborg og er nær luktur jöklinum. Um hann hafa

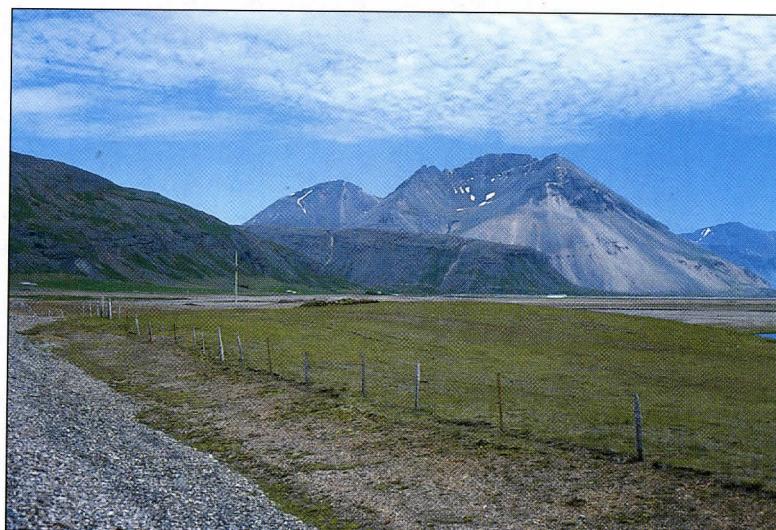
gengið forneskjusagnir einkennilegar.

Einu sinni var smali frá Hoffelli að elta kindur uppi í fjöllunum í sólarupprás á hvítasunnu. Sá hann þá að borgin stóð opin. En í dyrunum lá geysimikið naut og ógurlegt álitum. Vill hann hraða sér þaðan, en lendir þá í sandi og kafar djúpt í honum. Hann sá þar og viðarlauf mikið, sér til undrunar, og greip handfylli og stakk í vasa sína; elti svo kindurnar unz hann náði þeim úti á svokallaðri Setbergsheiði. Hann hafði veitt því eftirtekt, að hringlaði í skóm hans. Sá hann nú að það var gullsandur, en laufin voru peningar. Varð hann af þessu vellauðugur og gæfumaður.“

Í þessari sögu er allt gamalkunnugt, nema nautið ógurlega, og þó er það gamalkunnugt ef að er gáð. Í Flateyjarbók er þess getið að Prændur hafi blótað nautum, og síðan hafa blótneyti verið algeng á Íslandi. Þau blóta og bölvu og snúast

Reyðarártindur í Lóni.
„Uppi á tindinum er standklettur, nefndur Goðaborg.“

Ljósm. Sk. G. P.



Skrá yfir Goðaborgir og önnur „heilög fjöll“ á Austurlandi

(Hér er allsstaðar vitnað í 1. útgáfu Þjóðsagna Sigfúsar Sigfússonar, nema annars sé getið).

1. Pórfell á Jökuldal (705 m). Það er á heiðarbrún upp af Hákonarstöðum. Þangað átti Hákon landnámsmaður að hafa gengið berfættur og berhöfðaður að tilbiðja goðin (Sigf. Sigf. Þjóðs. IX, 10 og 52). Annað Pórfell er á austurbrún Fljótsdalsheiðar, milli þeirra Egilstaða og Þuríðarstaða í Fljótsdal, og Sigfús segir Pórfell vera á Klausturhæð í Fljótsdal, en það er nú kallað Pverfell (694 m).

„Goðaborg mun enn fremur hafa heitit ið á Krossavíkurtindi [Vopnafirði], og Goðanes heitir í Hofteigí á Jökuldal“, ritar Sigfús Sigfússon (Þjóðs. IX, 18). Þessi Goðaborg við Krossavík mun nú vera týnd? Tóttarbrot í Bessastaðaárgili í Fljótsdal kallast einnig Goðaborg, og á að vera leifar af goðahofni Bessa á Bessastöðum.

2. Ragnaborg á Múla í Fljótsdal. Klettborg (664 m) á vesturbrún Múlans, austur af Hafursfelli. „Þangað er mælt að Glúmur á Glúmssstöðum... hafi hlaupið til að tilbiðja goðin“, segir Sigfús (Þjóðs. IX, 20).

3. Goðaborg á Hallbjarnarstaða-tindi í Skriðal. Svo nefnist klettastrýta yst á tindinum. Um hana eru ýmsar sögur, sbr. grein í þessu hefti. Tindurinn er 1146 m y.s.

4. Sönghofsfjall við Unaós í Hjalta-staðaþinghá, eða Sönghofsfell (637 m), norðanvert við Vatnsskarð. Uppi á fjalls-kollinum átti að hafa verið samkomustaður, er kallaðist Sönghof, og „sést þar enn grjóþringur mikill“, segir Sigfús (Þjóðs. IX, 14), en norðan í fjalllinu er Klukknagjá, þar sem klukkur hofsins voru hengdar upp.

5. Goðaborgir á Svartafelli í Borgar-firði (525 m) við Hofströnd og Desjarmýri. Það eru „tvær klettastrýtur“ uppi á fjalllinu, segir Sigfús. Norðan í fjalllinu er einnig Klukknagjá, þar sem klukkur úr hofinu á Hofströnd voru hengdar. (Þjóðs. Sigf. IX, 15-17 og grein Stefáns Einars-sonar í þessu hefti).

6. Goðaborgir í Loðmundarfirði. Tveir klettadrangar á fjallsröðlinum milli

Skælings (832 m) og Bungufells (732 m), austan við Tröllkonuskörð, upp af Seljamyri og Nesi. Sigfús Sigfússon nefnir þær Ragnaborgir í þjóðsögum sínum (IX, 10), en um þær þekkjast engar sagnir.

7. Goðaborgir í Strandartindi í Seyðisfirði. „Smátindar tveir í norðanverðum Strandartindi (1010 m). Þar liggur og Goðagil niður að sjó.“ Þangað hlupu þeir Hánefur og Sörli til að tilbiðja goðin, og fórst Sörli í Goðagili. (Sigf. Múlaþing 17, 211 / Þjóðsögur IX, 10). Á kortinu stendur þarna Goðabotnar. Skv. Stefáni Einarssyni í Árbók F.Í. 1957, bls. 50-51, eru þessi örnefni ekki lengur í notkun.

8. Bjólfur í Seyðisfirði (1085 m). „Goðahelgi mun hafa hvílt á Bjólfstindi.“ ritar Sigfús í Þjóðsögum sínum (IX, 15), og tilfærir sögu því sönnunar. Átti smalastúlka að hafa fundið þar „fagurt hús og veglegt undir tjalddukum“ uppi á fjalllinu, og hafði heim með sér höldu af lykli er stóð í skránni. *Gullþúfa* heitir syðst á fjalllinu og á þar að vera fólkigjó fé.

9. Goðatindur í Mjóafirði (944 m), upp af Hofi, utanvert við Hofsdal. Þar fyrir neðan er skál í fjalllið sem heitir Goðabotn. Sigfús segir að þarna hafi heitit Goðaborg, og síðar Goðaborgartindur (Múlaþing 17, 211). Saga er um botninn í Þjóðsögum hans (IX, 11).

10. Goðaborg við Fannardal í Norðfirði. Hæsti hnjúkur í fjallgarðinum milli Mjóafjarðar og Norðfjarðar (1132 m). Um hana eru engar sögur. Sigfús nefnir hana Goðaborgartind (Þjóðs. IX, 18). Hann segir einnig að Goðaborg hafi átt að vera „á fjalllinu innan við Norðfjarðarnípu“, en það örnefni er þá týnt. Samkvæmt örnefnaskrá Fannardals er Goðaborgin „steindrangapyrping“ hæst á svonefndum Goðaborgarfláum.

11. Goðaborg á Viðfjarðarmúla í Norðfirði, milli Hellisfjarðar og Viðfjarðar. Samkvæmt Stefáni Einarssyni (Árbók F.Í. 1957, bls. 18) er það klettur á múlanum, en hann rís hæst í 689 m y.s.

Engar sagnir eru þekktar um hana.

12. Goðaborgarfjall í Sandvík við Norðfjörð (649 m), milli Viðfjarðar og Sandvíkur, inn af botni víkurinnar. Svo er að skilja á þjóðsögum Sigfúsar og ritgerð hans í Árb. Fornleifafélagsins, að Goðaborg sé eða hafi verið utar á fjallgarðinum milli Norðfjarðar og Sandvíkur, „sem ætið huldist þoku ef forvitnast var um hana.“ Máskar var hún þó á Goðaborgarfjalli, enda eru þar tveir drangar.

13. Goðatindur við Oddsskarð. Hæstur tinda í fjallgarðinum utan Oddsskarðs (912 m), á korti nefndur *Sellátratindur*, sem mun vera notað Reyðarfjarðar megin. Sigfús nefnir Goðadal og Goðavík á þessum slóðum, en virðist ekki hafa þekkt þetta nafn á fjalllinu. Það gæti því verið ungt. Í Goðavík er stór steinn sem kallaður Goð, segir Stefán Einarsson. Sigfús gerir því skóna að Borgir á Hólmanesi (Hólmaborgir) hafi fyrrum verið kallaðar Goðaborgir. „Á Goðatindini er afar forvitnilegt umhorfs, og þarf ekki langt að leita nafngiftar, því þarna eru miklar og kynlegar gangmyndanir og strípar að ráðslaga um örlogi þeirra, sem um skarðið hætta sér og göngin neðan undir.“ (Hjörleifur Guttormsson í Árb. F.Í. 1974, bls. 143).

14. Goðaborg hjá Dölum í Fáskrúðsfirði (um 1000 m), á korti nefnd Goðaborgarfjall. Um hana eru engar sagnir.

15. Hoffell í Fáskrúðsfirði (1092 m), upp af bænum Kirkjubóli, og rétt fyrir innan Búðaþorp. Áberandi formfagurt fjall, sem líklegt er að hafi verið goðhelg að og kennt við hof sem var á Kirkjubóli.

16. Goðaborg við Hoffellsdal í Fáskrúðsfirði (987 m), er fyrir botni dalsins, upp af Kirkjubóli, sem kista að lögun. Borgin sést líka frá Eyri í Reyðarfirði, og því kennir Stefán hana við þann bæ.

(Sigfús nefnir einnig Gunnarstind (1025 m), milli Stöðvarfjarðar og Breiðdals, sem líklegt átrúnaðarfjall (Múlaþing 17, 212)).

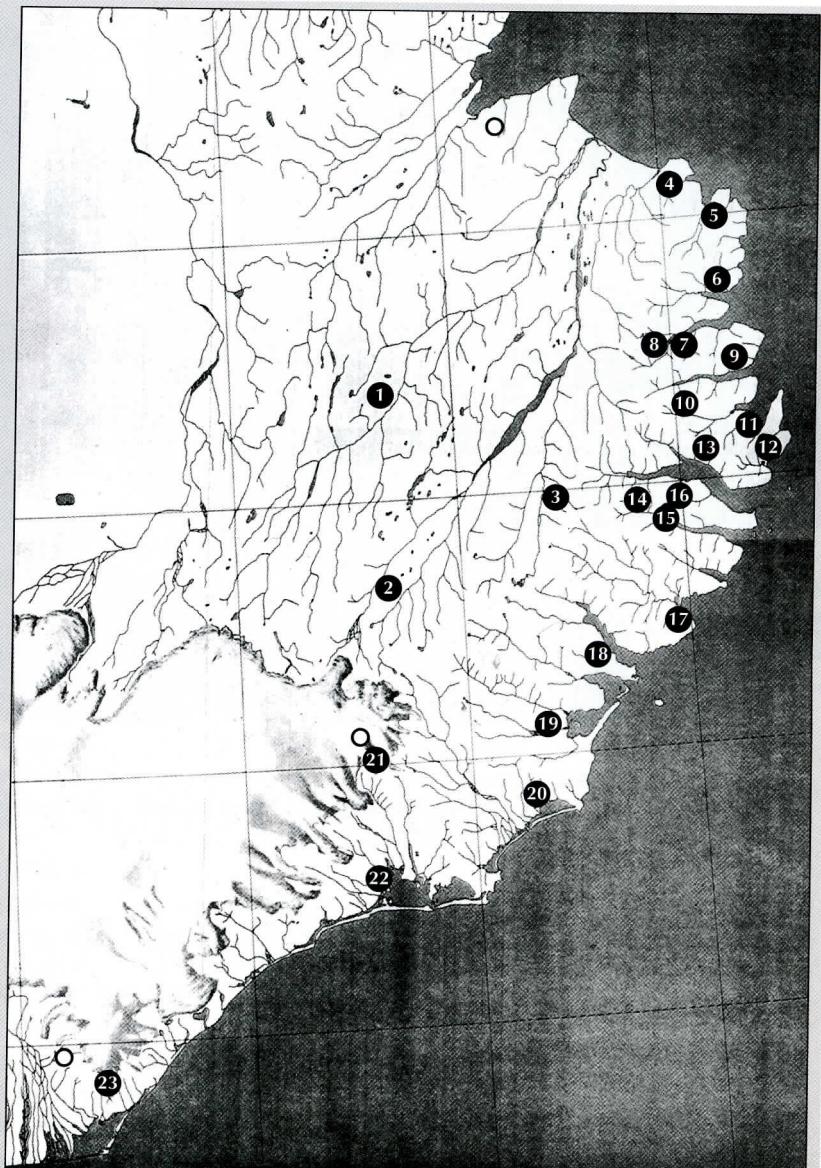
17. Goðaborg við Breiðdal. Fjallshyrna (623 m) milli Óss og Streitishvarfs við sunnanverða Breiðdalsvík. Hún er slétt að ofan og drangalaus, segir Sigfús, og þekkir hann engar sagnir um þetta fjall. Upp af Krossi á Berufjarðarströnd er Klukkutindur (827 m), sem gæti hafa verið átrúnaðarfjall.

18. Goðaborg í Búlandstindi, Berufirði. Hamrastallur eða öxl er norðaustan í fjallinu, í um 700 m hæð yfir sjó. „Á þeim stalli er klettur, sem kallaður er Goðaborg. Svo segja kunnugir menn að þar marki fyrir blótstalli“, ritar Sigfús (Þjóðs. IX, 12). Hann segir sæmilega fært þangað sunnan frá.

19. Goðatindur við Hof í Álfafirði (823 m). „Er mælt að þar sjáist tóttarmót uppi, eftir blóthyși eða hof. Er sagt að þaðan hafi komið dísir þær, er sóttu Þiðranda Síðu-Hallsson.“ ritar Sigfús í sögu um tindinn (Þjóðs. XI, 11).

20. Goðaborg á Reyðarártindi í Lóni (801 m). „Uppi á tindinum er standklettur, nefndur Goðaborg, og var á honum helgi og trú mikil“, ritar Sigfús (Þjóðs. IX, 17). Er sagt að borgin sé falið hof, og átti smali nokkur að hafa villst þangað í þoku og séð veglegt hús með hurð á járnunum og koparhring í. Hringurinn losnaði þegar hann kippti í hann, og hélt hann honum til minja. Hann var síðan lengi í kirkjuhurð á Stafafelli, segir Sigfús. (Sjá „Frásögur um fornaldarleifar“ I, 77-79). Hringurinn er nú í Þjóðminjasafni.

21. Goðaborg í Hoffellsfjöllum (Hornafirði) (1425 m), er efst eða vestast á Goðahrygg, sem gengur upp í austasta hluta Vatnajökuls, norðvestur af Hoffellsdal í Hornafirði. Austan við hrygginn er Lambatungujökull, sem skríður niður í botn Skyndidals í Lóni og sést borgin einna best í gegnum hann, t.d. frá brúnni á Jökulsá í Lóni. Hjörleifur Guttormsson lýsir Goðaborg svo: „Þetta er þverhníptur klettur eða hamar og sléttur að ofan, sannkölluð borg og traust vígi goðunum, er þangað flíðu, er þeim var úthýst úr byggðum“ (Árb. F.Í. 1974, bls. 63). „Þessi Goðaborg er hof, og verja það landvættir og halda yfir því huldu“, ritar Sigfús (Múlaping 17, 213). Saga hans um borgina er birt í grein Stefáns. (Sjá einn-



ig Frásögur um fornaldarleifar I, 82 og Árbók F.Í. 1993, e. Hjörleif Guttormsson, bls. 178-179).

Um 5 km norðar í Vatnajökli eru *Godahnúkar* (1460 m), sem líklega eru kenndir við borgina, enda er þeirra ekki getið sem átrúnaðarstaðar, en á þeim er skáli Jöklarannsóknafélags Íslands, sem kallast *Goðheimar*.

22. Goðaborg á Borgarkletti á Mýrum, Hornafirði, við bæinn Borg. Þar mun vera um tóttarbrot að ræða, sem kallast þessu nafni, og var það friðlýst skv. þjóðminjalögum 1931. Í fornleifa-skýrslu Einholtsóknar stendur: „Klettur, kallaður Borgarklettur, uppá honum sést ennú til girðingar í hring, og er sagt að í fornöldinni hafi þar staðið nokkurs konar

blót eður goðahof.“ (Frás. um fornaldar. I, bls. 84). Vafasamt er hvort telja á þennan stað með „helgum fjöllum“.

23. Goðafjall í Öræfum (651 m), er keilumyndaður tindur í fjallgarðinum milli Sandfells og Hofs í Öræfasveit, A. Skaft. Ekki er kunnugt um neinar sagnir því tengdar, en tröllasaga er þekkt úr Hvalvörðugili rétt utan við. (Árb. F.Í. 1979, bls. 93). Sigfús getur ekki um þetta goðaörnefni.

Austan við fjallið Hnútu í landi Svínafells er *Goðagil*. Munu ekki heldur vera þekktar sagnir því til skýringar, en Svínafell var sem kunnugt er höfuðsetur Svínfellinga, sem höfðu goðorðsvald um allt Austurland.

H.Hg.



Sönghofsfjall við Unaós séð af Geldingafjalli yfir Vatnsskarð og Vatnsskarðsvatn. Ljósm. Sk. G. P.

venjulega í mannyg naut. Annars hafa Íslendingar haft lítið dálæti á nautum sínum, enda eiga þeir ekki nema tvær merkilegar sögur um kyr, Auðhumlu og Búkollu. Aftur á móti hafa þeir frá fornu fari trúð á hesta sína og völsa þeirra. Þeir hafa eigi aðeins haft kappreiðar, heldur hestaat, þar sem hestar börðust. Á Írlandi hafa menn nautaat á sama hátt. Þar endar „nautaránið mikla“ (Train Bo Cuailnge) á nautaati(!). Frá því segja bræðurnir Alwyn og Brangley Rees í *Celtic heritage*.¹⁰

[Hér er feld niður alllöng lýsing þeirra bræðra á uppruna og eðli hinna miklu víganauta Hvíthorna og Donn í Cuailnge, þar sem fram kemur að nautin voru marg-enduborin, og voru menn í sumum fyrri lífum]

Kristnar kárínur

Í hofslýsingum Goðaborganna er hofunum allsstaðar lýst eins og kristnum kirkjum. Það er ekki ólíkt því, þegar fornenskir menn kölluðu hina

fornu goða aldursbiskupa. Hér skal tekið eitt atriði í sambandi við Goðaborgirnar, sem ber grunsamlega kristinn svip. Þeir gömlu - segja sagnirnar - gengu berfættir upp á Goðaborgirnar, og gerðu þar bæn sína. Þessar sagnir eru úr Hornafirði, Álfafirði, Berufirði og Breiðdal.

Fyrsta dæmi um þetta er úr Jökuldælu eða Jökuldæla sögu, að sögn Sigurðar Gunnarssonar.¹¹ Hin síðorna Jökuldæla hefur verið frá 18. öld, nema Pétur Pétursson bóndi á Hákonarstöðum hafi skrifat hana, en ekki er líklegt að Sigurður Gunnarsson hafi ekki vitað það, er hann skrifat upp eftir honum söguna. Sagan er prýðilega skrifuð, eins og Austfirðingasögur yfirleitt.

[Hér er feld niður endursögn á efni Jökuldælu, en þar kemur fram að Hákon landnámsmaður á Hákonarstöðum hafði hof í Þórfelli norður af bænum, og gekk þangað ber-höfðaður og berfættur hvern morgun til að biðjast fyrir]

Það er eðlilegt, að Ólafur Briem¹² skyldi álíta þetta kristin áhrif. Því miður höfum við átt of fáa kaþólska fræðimenn, til að benda okkur á hvaðan þessar kárínur eru ættaðar. Líklega myndi professor Baetke geta það eða Hermann Pálsson. Hins vegar kemur það ekki til mála að rekja þetta til sjálfspísla Ódins, eins og Hamel gerði.

Við þetta er enn að bæta, að hér [þ.e. við Jökuldal] sjást síðstu goðanöfnin á Austurlandi. Næstur er Goðafoss á Norðurlandi. Ekkert af þessu er í náfnaskrá Þjóðsagna Jóns Árnasonar, nema nöfnin á Suðurlandi og Goðatindi á Hofi í Álfafirði. Hin eru öll í þjóðsögum Sigfúsar Sigfússonar, en sumum náði ég í örnefnasöfnun um Austurland. Eru þjóðsögur Sigfúsar ekki lítið af-rek í íslenzkum þjóðfræðum. [Fleiri goðaörnefni eru t.d. í bók Kr. Kálund: Íslenskir sögustaðir]¹³

[Hér er sleppt upptalningu slíkra nafna úr bókinni]

Tilvitnaðar heimildir o.fl.

- 1) Sjá Austfirsk skáld og rithöfundar, Akureyri 1964.
 - 2) Birt í Frásögur um fornaldarleifar 1817-1823. Fyrri hluti Rv. 1983, bls. 81-83.
 - 3) Sigfús Sigfússon: Goðkennd örnefni eystra. Árbók Fornleifafélagsins 1932, bls. 83-89. Endurprentuð í Múlapingi 17, 1990, bls. 207-213.
 - 4) Jón Árnason: Íslenzkar þjóðsögur og ævintýri, 2. útgáfa II, bls. 87.
 - 5) Sjá Frásögur um fornaldarleifar I, bls. 82.
 - 6) Njála, bls. 38.
 - 7) Jón Árnason: Íslenzkar þjóðsögur og ævintýri, ný útgáfa I, bls. 140-144. Einnig prentuð í Scandinavian Studies and Notes. Presented to G. From Urbana, III. 1942.
 - 8) Sigfús Sigfússon: Helgaá, Klukknagjá og Dysjahvammur. Íslenskar þjóðsögur og sagnir, 1. útg., IX. bindi, bls. 15.
 - 9) Sigfús Sigfússon: Í Hoffellsfjöllum. Ísl. þjóðsögur og sagnir, 1. útg., IX, bls. 17-18.
 - 10) Celtic heritage. London 1961, bls. 59.
 - 11) Í Safni til sögu Íslands, 1866, II, bls. 495-97.
 - 12) Ólafur Briem: Heiðinn siður á Íslandi, 1945, bls. 24.
 - 13) Kristian-Kálund, P.E.: Bidrag til historisk-topografisk Beskrivelse af Island, Köbenhavn 1882. Þýðing: Íslenzkir sögustaðir I-IV. Rv. 1984-1986.
- Hér má geta um örnefnið Goðaland í Þórs-mörk syðra, Goðdal í Bjarnarfirði og á Vatnsnesi, og Goðdali í Skagafirði, sem Þórhallur Vilmundarson telur hafa breyst úr Góðaland og Góðadalur /Góðdalir. (Grímnir 1, 1980, bls. 89-91). Um örnefnið Goðafoss í Bárðardal hefur ýmislegt verið ritað, og telja sumir það kennt við hraundranga er standa við fossinn.